

Андрій Олійник,
єромонах Чину Найсвятішого Ізбавителя,
доктор пасторального богослов'я
та гомілетики,
завідувач кафедри
пасторального богослов'я УКУ

МАЙДАН ЯК ЗНАК ЧАСУ: ЗАУВАЖИТИ, РОЗПІЗНАТИ, ВІДПОВІСТИ...¹

У статті розглядається біблійне та богословське поняття знаків часу, зародження та розвиток кайрології як пасторальної богословської науки, що завдяки дослідженням Римських понтифіків та богословів католицької Церкви була особливим предметом зацікавлення для практичних богословів у ХХ ст. Зроблено спробу дослідити феномен Революції гідності в Україні періоду 2013–2014 рр. з богословської перспективи, зарахувавши явище Майдану до категорії знаків часу. З'ясовано, що, хоча Церква зауважила та розпізнала Майдан як Божий знак, їй необхідно і далі відповідати на цей знак часу за допомогою осмисленої рефлексії, накреслюючи при цьому чітку стратегію та розпрацьовуючи тактику у процесі реалізації свого служіння в українському суспільстві.

Ключові слова: богословська рефлексія, знаки часу, кайрологія, Майдан, Революція гідності.

Для того, аби Церква могла розпрацьовати чіткий орієнтир для людини в перспективі її крокування у напрямку спасіння, не вистачає лише досліджувати Біблію та правильно її інтерпретувати як єдине та самовистачальне Боже слово. Церква отричала завдання розпізнавати знаки часу, які пронизують історію людства, проте в кожному епізоді цієї історії вони є іншими, неповторними, особливими. Врахування знаків часу допомагає

¹ Доповідь на конференції «Бог на Майдані: реальність чи міф?» (Львів, 15.12.2016).

Церкві краще втілювати Божий план спасіння людини на конкретних історичних етапах розвитку людства².

Термін «знаки часу» вживають не лише представники практичного богослов'я, і він стосується не лише релігійних подій у світі. Термін увійшов до словникового вжитку політиків, публіцистів, журналістів, стаючи неологізмом у середовищі з різним рівнем освіченості та світопоглядним різноманіттям. У сфері релігійних досліджень з'явилося богослов'я знаків часу, яке стисло пов'язане з відновою пасторального богослов'я у другій половині ХХ ст.

Події Революції гідності 2013–2014 рр. можна вважати надзвичайно виразним знаком часу для українського суспільства, що його Божий народ, тобто Церква, має завдання розпізнати та відповісти на нього практичною дією. Події Майдану слід назвати моментом особливого Божого втручання в історію українського народу у ХХІ ст. Тому необхідно розглянути біблійні основи, зародження, розвиток та богословське значення терміна «знаки часу», з'ясувати, чому цей термін необхідний у трактуванні подій світового масштабу. Крім цього, важливо запропонувати пасторальні пропозиції стратегічної і тактичної дії для Церкви, аби допомогти їй відповісти на виклики, які з'явилися в українському суспільстві після революції на Майдані.

Біблійні основи поняття «знаки часу»

Термін «знак часу» («τα σημεία των καιρών») присутній у гострій полеміці Ісуса Христа з фарисеями та садукееями у Мт 16,1–4³. Цей новозавітний фрагмент є єдиним текстом, де прямо вживаються слова «знаки часу». Для Церкви цей термін слід інтерпретувати в новозавітному ключі, адже біблійне підґрунтя для богослов'я знаків часу міститься у текстах Старого заповіту, де Бога представлено Творцем світу та вершителем історії (1 Сам 13,3–5; Пс 89,6), Володарем над часом (Пс 91,4), автором чудес (Вих 4,9;

² Див.: S. Madrigal. Las relaciones Iglesia-mundo según el Concilio Vaticano II // *Teología y nueva evangelización* / ред. G. Uribarri Bilbao. Madrid 2009, с. 45.

³ «І приступили фарисеї та садукееї і, спокушаючи його, просили, щоб показав їм знак з неба. А він у відповідь сказав їм: „Як настане вечір, ви кажете: буде гарна погода, бо червоне небо; а вранці: Сьогодні буде негода, бо небо щось червонясто похмуре. То вигляд неба ви вмієте розпізнавати, а знаків часу ви не здатні розпізнавати? Рід лукавий і перелюбний шукає знаку, але знаку йому не дасться, хіба що знак Йони”. І покинув їх і пішов звідти».

11,9)⁴, який по-батьківськи готує людей до прийняття Месії в окремих історичних часових проміжках. Окрім цього, Бог веде увесь вибраний ним народ до його есхатологічної самореалізації у майбутніх реаліях Божого царства⁵.

В екзегезі фрагменту Мт 16,1–4 варто спершу звернути увагу на чіткі вимоги фарисеїв та садукеев щодо поведінки тих осіб, які себе вважали Божими посланцями. Представники вищезгаданих релігійних груп очікували, що кожен посланець Божий (передусім Месія) мусить підтвердити за допомогою надприродних знаків справжність своєї божественної місії⁶. Тому запитання, яке фарисеї та садукееї поставили Ісусові про знак, який мав би бути апробацією Його діяльності, є наскрізь провокативним. Вислів «знак з неба» – це типовий термін для юдейської апокаліптики, його розуміли як незвичайне світлове та звукове дивовижне «шоу з неба»⁷, в творенні якого сам Бог бере участь, стверджуючи тим самим автентичність місії особи, заради якої цей знак реалізується. Однак, за логікою євангелиста Матея, провокатори Ісуса є невторопними, нагадуючи Христові про необхідність появи знаку, адже в попередньому розділі Євангелія можна чітко прослідкувати, що Ісус оздоровив дочку ханаанянки (15,21–28), зцілив велику кількість хворих біля озера (15,29–31), а також у чудесний спосіб розмножив хліби та нагодував ними велику кількість людей (15,32–39). Пізнавальна обмеженість фарисеїв та садукеев у сприйнятті богословських фактів не дозволила їм побачити ці чудесні знаки і переконатись у справжності месіанського посланництва Христа.

З фрагменту Мт 16,1–4 випливає, що сама присутність Ісуса Христа серед людей – це ніщо інше, як знак з Неба. Однак фарисеї не розуміють цього знаку та не готові його сприйняти⁸. Знак

⁴ Див.: П. Тернант. Знамення/знак // *Словник біблійного богослов'я* / ред. К. Леон-Дюфур. Львів 1996, с. 319–323.

⁵ Див.: Л. Ржиський. Значення богослов'я знаків часу для душпастирської стратегії Церкви // *Пасторальне богослов'я. Матеріали до курсу* / упор. В. Ждан, А. Олійник. Львів 2013, с. 112–114.

⁶ Див.: А. Jankowski. Znaki czasu w Piśmie świętym // *Ateneum Kapłańskie* 1 (1970) 14.

⁷ Див.: S. Bielecki. *Teologia znaków czasu*. Kielce 2006, с. 77.

⁸ Див.: К. Romaniuk, А. Jankowski, L. Stachowiak. *Komentarz praktyczny do Nowego Testamentu*. Т. 1. Poznań–Kraków 1999, с. 95.

у розумінні фарисеїв, як зазначає німецький дослідник Гюнтер Гайнль (Günter Heidl), – це *ausweis*, тобто різновид чуда, яке посланець мав би продемонструвати як «посвідку» автентичності проповідника, якщо він претендує «легально» виконувати своє служіння. Але Ісус у дискусії із законовчителями вводить нове поняття знаку, яке стає новозавітним його розумінням, це – *hinwies*, тобто вказівка на щось більш значуще від самого знаку. Йдеться вже не про чудо, яке концентрує увагу на своїй видовищності, а про певний натяк на щось дуже важливе та окремішне від самого чуда. Тому старозавітний знак є спрямованим у минуле, яке має вплив на теперішнє, натомість новозавітний знак закорінений у теперішньому, і вказує він на майбутнє⁹.

Коли співрозмовники Христа вимагають знаку у вигляді світлошумового видовища, у творенні якого візьме участь сам Бог, Ісус змінює напрям розмови та покликається на метеорологічні знаки, іронізуючи та критикуючи при цьому своїх опонентів за їхню дріб'язковість та нефаховість як богословських практиків. Ісус Христос спершу апелює до їхнього щоденного досвіду інтерпретації природних явищ, а опісля скеровує до них суворий закид: «А знаків часу ви не здатні розпізнавати». Тому правильно розпізнавати знаки часу, згідно з Мт 16,1–4, означає не лише розумово пізнавати навколишню дійсність, але й комплексно застосовувати критичне розпізнання та глибинну інтуїцію, дозволяючи собі на глибоке внутрішнє зворушення. За цією відкритістю на трансцендентність, яка вміщена у щоденності, необхідно зробити наступний крок – проявити готовність виконувати дії, до яких мотивує даний знак, увійшовши у спільну площину з явищем. Можна також учинити навпаки – стати осторонь цього феномена, відокремлюючись та не беручи в ньому ніякої участі. Оскільки фарисеї та садукєї не захотіли стати співучасниками у справі Ісуса, то Він відкидає їхнє прохання про знак. Адже навіть якби Він його виконав, це не змінило б їхнього способу думання: жоден зовнішній знак не здатний переконати упереджене та затверділе серце¹⁰.

⁹ Пор.: G. Heidl. *Viele Wunder – nur ein Zeichen*, (home.mnetonline.de), 30 грудня 2016.

¹⁰ Див.: Л. Ржиський. *Значення богослов'я знаків часу для душпастирської стратегії Церкви*, с. 114.

Співрозмовники Христа не були готові увійти у співпрацю з особливим видом часу – кайросом (καιρός), а залишались лише у сфері впливу простого хроносу (χρόνος) – звичайного відліку календарного часу. Хоча кайрос є особливим, святим і сприятливим часом, який поміщений у хроносі, то все-таки він не мусить актуалізуватися у ньому. Як вважали стародавні грецькі філософи, живучи у світі, кайрос можна змарнувати, не використавши шанс віднайти надприродні цінності у конкретних хронологічних подіях. Ця байдужість спричиняє етичну, естетичну та соціальну деградацію людини¹¹. Для ізраїльтян кайрос – це час, пов'язаний з виявами піклування Ягве про вибраний народ, і має зв'язок з есхатологічними часами¹². Натомість для християн участь у цьому священному часі стисло пов'язана із пізнанням Христа, Його наслідуванням та очікуванням Його наступного приходу у славі¹³.

Розвиток кайрології в католицькій Церкві в ХХ столітті

Початки кайрології як богословської науки, що спостерігає за знаками часу, досліджує проблематику їх розпізнання та застосування у практичній діяльності Церкви, сягають у католицькій Церкві початків ХХ ст.¹⁴ Однак трактування та інтерпретація терміна «знаки часу» у висловлюваннях понтифіків та богословів після Другої світової війни виходить далеко за межі біблійного розуміння цього терміна¹⁵.

Уживання терміна «знаки часу» у богословському світі можна простежити вже на початку ХХ ст. У 1910 р. мюнхенський кардинал Міхаель фон Фаульгабер (Michael von Faulhaber) з новим богословським переосмисленням повторив латинську сентенцію: *Vox temporis, vox Dei* (Голос часу – Господній голос); у 1949 р. на шпальтах домініканського богословського журналу *Le vie intellectuelle* (Інтелектуальні шляхи) з'явилася окрема рубрика,

¹¹ Див.: S. Bielecki. *Teologia znaków czasu*, с. 83–90.

¹² Див.: S. Bielecki. *Kairos chrześcijanina w ujęciu listów św. Pawła*. Lublin 1996, с. 76.

¹³ Див.: S. Bielecki. *Teologia znaków czasu*, с. 90–133.

¹⁴ Див.: О. Волинець. Характеристика знаків часу та їх інтерпретація Католицькою Церквою // *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»* 661 (2010) 96–102.

¹⁵ Див.: R. Hajduk. *Czynić prawdę (Ef 4,15). Elementy teologii pastoralnej fundamentalnej*. Olsztyn 2010, с. 25–26.

присвячена знакам часу; в 1959 р. було започатковано місячник *Signes du Temps* (Знаки часу); папа Пій XII у своєму радіозверненні з 21 квітня 1957 р. вжив слова «знаки часу», хоч і було це принагідно¹⁶.

У 1937 р. відомий богослов Марі-Домінік Шеню (Marie-Dominique Chenu) (1895–1990) у книзі *Школа богослов'я: Сольшурер* з великим захопленням описував важливі події у сучасному йому світі, у яких зауважував актуалізацію Божого слова, називаючи їх «богословськими місцями в дії» («lieux théologiques en acte»)¹⁷, адже ці «місця» є надійним джерелом для богослов'я, яке користується індуктивним методом, оскільки вихідною точкою для такого виду богословствування є конкретні теперішні події в житті Церкви і на площині особистого християнського досвіду. Для Шеню такими *loci theologici* є місійна експансія, яка поклала край співпраці з колоніалізмом; плюралізм культур, які збагачують християнство; відкритість на багату традицію християнського Сходу, екуменічний рух тощо¹⁸.

Основною заслугою папи Івана XXIII (1958–1963) є перенесення терміна «знаки часу» на широкий богословський дискусійний форум та вміщення його до офіційного словника навчаючої Церкви. В апостольській конституції *Humanae salutis* (1961) папа, покликаючись на Мт 16,4 – де Господь закликає розпізнавати знаки часу, – говорить про те, що ці знаки провіщають настання кращих часів для Церкви і для суспільства¹⁹. У своїй останній енцикліці *Pacem in terris* (1963) Іван XXIII зазначає, що розпізнання *signa temporum* у світовому хаосі, серед темряви та розгубленості, є для Церкви шансом додаткового підтвердження її спасительної місії у світі²⁰. Коментуючи цю енцикліку, М.-Д. Шеню

¹⁶ Див.: G. Ricci. O teologię znaków czasu // *Chrześcijanin w świecie* 2 (1974) 35.

¹⁷ M.-D. Chenu. *Une école de théologie: Le Saulchoir*. Paris 1985, с. 142.

¹⁸ Див.: P. Rabczyński. *Znaki czasów według Marie-Dominique Chenu*. Olsztyn 2007, с. 71–72.

¹⁹ «Тому, ідучи за нагадуванням Господа Ісуса, який заохочує нас до розпізнавання знаків часу, серед так зовіщої темряви, розрізняємо різні знаки, які, видається, передвіщають прихід кращих часів для Церкви та людського роду» (*Acta Apostolicae Sedis. Commentarium officiale* 54 (1962) 6).

²⁰ Див.: *Acta Apostolicae Sedis. Commentarium officiale* 55 (1963) 257–304; J. Zabłocki. *Kościół i świat współczesny. Wprowadzenie do soborowej konstytucji Gaudium et spes*. Kraków 1967, с. 58–60.

звертає увагу на те, що в характерних для нашої епохи явищах – соціалізації, глобалізації, емансипації жінок, боротьби за права людини – треба бачити місце, де проявляються євангельські цінності. Реальність нових часів має здатність стати закликком прийняти Євангеліє і Христову благодать²¹. А вважати знаками часу лише негативні наслідки діяльності людини у світі не відповідає справжньому богословському наповненню цього терміна²².

На початку свого понтифікату папа Павло VI (1963–1978) у програмній енцикліці *Ecclesiam suam* (1964) наново розкрив значення біблійного виразу «знаки часу» з метою популяризації соборового терміна «aggiornamento» [усучаснення], апробуючи тим самим конкретне та історичне богослов'я, джерела якого містяться в окремих відрізках світової історії. Водночас понтифік вказав на неоднозначні трактування деяких подій світового масштабу. Згодом Павло VI в одній із своїх промов назвав знаки часу додатковим інструментом для успішної богословської інтерпретації сучасної історії (1969)²³.

У Душпастирській конституції про Церкву *Gaudium et spes* (§ 4 і 11) (1965) міститься широко розпрацьоване II Ватиканським собором вчення про знаки часу і згадується про обов'язок Церкви ретельно досліджувати знаки часу та пояснювати їх у світлі Євангелія²⁴. Адже від докладності виконання цього завдання залежить, чи Церква буде в змозі відповісти на потреби та запитання людей про сенс життя та їхні взаємовідносини, пристосовуючись при цьому до ментальності кожного покоління²⁵. Без розуміння потреби аналізу знаків часу неможливо втілити у життя вказівки

²¹ M.-D. Chenu. Les signes des temps. Réflexion théologique // *L'Église dans le monde de ce temps* / ред. Y. Congar, M. Peuchmaurd. Paris 1967, с. 30, 57, 206.

²² Для прикладу, у нещодавно виданій книзі Л. Стринаглюка *Знаки часу. Розпізнавання* (Брустурів: Дискурсус, 2015) процес відчитування знаків часу християнами зводиться до протидії широко розповсюдженому окультизму та магії, а також розгадуванню значень сумнівної символіки, яка використовується багатьма квазірелігійними угрупованнями: амулетів, талісманів, оберегів тощо.

²³ Див.: P. Rabczyński. *Znaki czasów według Marie-Dominique Chenu*, с. 74.

²⁴ Див.: S. Bielecki. *Teologia znaków czasu*, с. 160–174.

²⁵ Див.: J. Ostheimer. *Zeichen der Zeit lesen. Erkenntnistheoretische Bedingungen einer praktisch-theologischen Gegenwartsanalyse*. Stuttgart 2008, с. 16.

II Ватиканського собору, адже Церква не може залишатись байдужою до значимих факторів, які характеризують та формують кожен історичну епоху²⁶.

Чому Майдан слід трактувати як знак часу?

М.-Д. Шеню стверджує: якщо вмiло відчитати знаки часу і правильно відповісти на них практичними діями, то з'явиться шанс отримати позитивний результат для людського загалу. Це також полегшить процес осягнення людиною спасіння, адже знаки часу завжди вмiщують у собі такі позитивні елементи, як захист гідності людини, її свободи, встановлення справедливості і гуманності у світі. Як приклад, Шеню згадує короткий фрагмент з історії Французької революції – взяття Бастилії (14.07.1789). Після того, як натовп розлючених парижан зрівняв будівлю з землею, цей випадок став символом для революційних рухів у всьому світі. Варто теж згадати конференцію 29 афро-азіатських народів в м. Бандунг (Bandung) в Індонезії (1955). Ця подія стала знаком скинення колоніального ярма підкорених народів і символом стремління народів Азії та Африки до незалежності²⁷.

Явище Майдану є чудовим доказом руху пострадянської України подальше від згубних ідей комунізму, прощання з образом *homo sovieticus*, оскільки ця історична подія надихнула українців на втілення ідей справедливості у суспільстві, на боротьбу за власні права, захист свободи та незалежності. Революція гідності створила новий плацдарм для самоорганізації та взаємодопомоги всередині нації. Тоді ж сформувався потужний волонтерський рух, було закладено підвалини для справжнього екуменічного та міжрелігійного діалогів.

Не кожна резонансна подія у суспільстві може претендувати на зарахування її до категорії знаків часу. Тому, як зазначають пасторалісти Маріо Мідалі (Mario Midali) та Серджіо Пінтор (Sergio Pintor), аби класифікувати подію як знак часу, слід керуватись наступними критеріями: широкий суспільний резонанс, драматичний перебіг феномену, глибинність ідей та зорієнтованість

²⁶ Див.: R. Hajduk. *Czynić prawdę (Ef 4,15). Elementy teologii pastoralnej fundamentalnej*, с. 29–30.

²⁷ Див.: P. Rabczyński. *Znaki czasów według Marie-Dominique Chenu*, с. 83–84.

події на гуманізм²⁸. Оскільки явище Майдану виконує ці критерії, то, безсумнівно, претендує на те, аби вважати його знаком часу.

Широкий резонанс. Знак часу – це не фрагментарне явище у суспільстві, поширювачами якого є окремі політичні чи культурні кола, а мобілізація великої кількості людей, загальне захоплення однаковими ідеями, прояви солідарності та братерства²⁹. «Дух спільноти», який був присутній з самого початку Майдану та до переможного його кінця, мотивував до дії навіть осіб поза кордонами країни³⁰. Майдан не залишив в Україні такої категорії людей, якій не було б діла до того всього, що відбувається у Києві, хоча й поділив суспільство на два протилежні табори: за і проти. Широкий резонанс дав можливість формувати маленькі «майдани» у багатьох містах, а кожному, хто хоч раз побував на київському Майдані, – вийти з нього іншим, принаймні не байдужим та не невизначеним.

Драматизм феномена. Знак часу є явищем непрогнозованим, неспланованим, його неможливо зупинити чи скерувати в інше русло. Крім цього, подія, яку слід віднести до категорії знаків часу, часто балансує на межі «граничних моментів» для її учасників, бо переважно йдеться про екзистенційні «крайнощі»: життя і смерть, віру і безвір'я, чесність або продажність, героїзм чи богузтво³¹. Майдан 2013–2014 був подією, що характеризувалася драматизмом, адже став верифікатором справжності та відваги: люди знали, на які ризики вони йдуть, оголошуючи війну розбійницькій владі, були готові «заглядати в очі смерті»³², адже під час особливо критичних моментів біля священників на київському Майдані вишиковувались черги до сповіді – було передчуття, що вона може бути для них останньою.

²⁸ Див.: М. Midali. *Teologia pastorale o pratica. Cammino storico di una riflessione fondante e scietifica*. Roma 1991, с. 128–129; S. Pintor. *Luomo via della Chiesa. Elementi di teologia pastorale*. Bologna 1992, с. 121.

²⁹ Див.: Т. Череп-Пероганич. Очі її героя // *Євромайдан: хроніка в новелах* / упоряд. В. Карп'юк. Брустурів 2014, с. 36–38.

³⁰ Див.: О. Авраменко. Вогонь любові // *Майдан. (Р)еволюція духу* / ред. А. Мухарський. Київ 2015, с. 244–251.

³¹ Див.: Т. Прохасько, І. Ципердюк, Ю. Андрухович, С. Жадан, Ю. Винничук. *Євромайдан: хроніка відчуттів*. Брустурів 2015, с. 98–99.

³² Див.: Н. Осипчук. Моя маленька незалежність // *Євромайдан: хроніка в новелах*, с. 138–146.

Глибинність ідей. Знакову подію характеризує те, що її зміст наповнений цінними ідеями, – така подія доносить важливу інформацію, розкриває та поширює значущі, доленосні ідеї та справжні цінності. Майдан у своїй суті був місцем боротьби зі злом, «територією автентичності», де люди жили без масок³³. Під час Революції гідності її творці керувались неземними законами, пропагували та втілювали ідеї чесності, жертвовності, відповідальності, солідарності, взаємодопомоги. Події на Майдані були своєрідним містком до Божого Царства³⁴: кияни пропонували незнайомим революціонерам нічліг, заможні громадяни безкоштовно роздавали потребувачим їжу та одяг. Сама ідея відстоювання власної гідності та пошани до побратима була основною складовою з самого початку формування Майдану та до останніх днів його «стояння»³⁵.

Зорієнтованість на гуманізм. До знаків часу слід зараховувати подію, творці й учасники якої зорієнтовані на людину, намагаються вчинити її осердям та ціллю всіх своїх ініціатив³⁶. Інакше кажучи, подію можна назвати знаковою тоді, коли її учасники трактують особу як найбільше соціальне багатство, намагаються створювати такі умови, аби кожен індивід почував себе у соціумі комфортніше, вільніше, а також докладають зусиль, щоб у суспільстві надавався пріоритет таким цінностям, які сприяють всебічному розвитку людини, гарантують пошану її здоров'я і життя³⁷. Видається, що Майдан спричинив незворотні зміни у суспільстві на користь гуманізму, адже саме тоді народилося справжнє громадянське суспільство, люди почали усвідомлювати свою цінність у Божих очах³⁸. Саме це мотивувало їх оголо-

³³ Див.: К. Димид, М. Димид. *Каміння Майдану*. Львів 2014, с. 222–224.

³⁴ Див.: А. Гордеев. *Церковь на Майдане*. Київ 2015, с. 9–11, 33–35, 192–194.

³⁵ Див.: К. Димид, М. Димид. *Каміння Майдану*, с. 52–56, 70–76, 114–118.

³⁶ Див.: О. Ладний. «Ми надавали першу допомогу всім – і майданівцям, і антимайданівцям» // *Майдан. Свідчення. Київ, 2013–2014 роки* / ред. Л. Фінберг, У. Головач. Київ 2016, с. 264–267.

³⁷ Див.: М. Ходорковский. *Страна пассионариев* // *Майдан. (Р)еволюція духу*, с. 150–153; Див.: О. Магалецький. «На Банковій мене зупинив гуманізм, щоб ті солдати не лягли під ковшем» // *Майдан. Свідчення. Київ, 2013–2014 роки*, с. 105–106.

³⁸ Див.: Т. Прохасько, І. Ципердюк, Ю. Андрухович, С. Жадан, Ю. Винничук. *Євромайдан: хроніка відчуттів*, с. 13–14.

сити війну корупції, продажництву, лакейству та переконатись, що саме від «маленьких» громадян залежить майбутнє країни³⁹.

Церква у пошуку відповідей на Майдан як знак часу

Для християн, які творять Церкву, а також для її лідерів, ерархії не вистачає лише зауважувати знаки часу та інтерпретувати їх у дусі євангельського вчення. Знаки часу передбачають, що Церква робитиме реальні, практичні кроки, аби не дозволити людству змарнувати моменти кайросу – священного часу, подарованого Богом, щоб людина могла виконати свою місію у світі та досягнути спасіння. Тому Революція гідності як знак часу, що вже відбувся, відкриває перед Церквою нові можливості практичної відповіді на Божий заклик, який лунав з Майдану. Отож Церкві потрібно бути відкритою на науку та світ загалом, бути критичним голо-сом Бога у суспільстві та здатною на саморефлексію, намагатися вчасно реагувати, бути близькою до народу та творчо виконувати своє служіння.

Відкритість на світ та наукові досягнення. Кайрологія, як наука з галузі пасторального богослов'я, допомагає Церкві аналізувати ситуацію у світі та досліджувати внутрішній світ людини, створюючи при цьому міждисциплінарні «містки» з соціологією, психологією, політологією та іншими гуманітарними науками. Відкритість на нові досягнення в науці допомагає Церкві уважно та мудро слідкувати за подіями у світі, який для християнина є місцем здійснення кайросу. Майдан засигналізував потребу Церкви бути відкритою на світ, адже новаторські імпульси, які постають у людей, – це голос Бога, що промовляє та надихає окремих індивідуумів і суспільство загалом до започаткування позитивних тенденцій та змін⁴⁰. Церква, яка зауважує дію Бога в серці людини, повинна підтримувати її боротьбу з корупцією, непотизмом, дискримінацією окремих людей, бідністю, всіяко сприяти збереженню миру і порядку у суспільстві через схвалення реформ та підтримку різноманітних екологічних ініціатив.

³⁹ Див.: А. Пивоварчик. 28 лютого 2014 // *Дев'ять місяців українського противу* / упоряд. Т. Терен. Київ 2014, с. 152–153.

⁴⁰ Див.: А. Олійник. Пастырская устремленность Второго Ватиканского Собора и его реформаторская концепция рефлексии в практическом богословии Католической Церкви // *Folia Petropolitana* 1 (2013) 64–65.

Критичність та авторефлексія. Кайрологічні дослідження передбачають викриття помилкових розв'язок та оманливих виходів із ситуацій, а також виявлення причин виникнення цих неправильних суджень у середовищі християн. Майдан мотивує Церкву до критичної оцінки всього того, що діється у сфері політики та економіки, але також передбачає її авторефлексивність – самоаналіз стосовно того, чи добре вона виконує свою місію у світі⁴¹. Тому Церкві варто запитувати себе, чи правильною є її стратегія поведінки у суспільстві, чи вона готова змінювати методику душпастирювання відповідно до ситуації, яка зазнає постійних змін. Церкві варто також займатися комплексним аналізом людського життя, ціннісними орієнтирами українців, досліджувати людські стосунки, а водночас звертати увагу на ставлення громадян до суспільних процесів, релігії та Церкви, щоб бути дороговказом на шляху побудови здорового суспільства.

Своєчасна та обдумана реакція. Майдан став символом суспільно-політичних та моральних змін в Україні, активізував реакцію Церкви на важливі події у суспільстві, змушуючи її давати їм оцінку та інтенсифікувати рівень своєї заангажованості у процеси державотворення. Церква зрозуміла, що її місія не може обмежуватись до підвищення рівня моралі у суспільстві та збереження традиційних християнських цінностей. Потрібно, щоб Церква, миттєво реагуючи на виклики часу, віднаходила релігійний сенс явищ та надавала євангельську відповідь на нові суспільні, економічні чи політичні виклики⁴². Церква після Майдану й справді почала швидше реагувати на все, що діється довкола неї: було здійснено багато важливих кроків у напрямку реалізації військового капеланства, екологічних ініціатив тощо. Не запізною була підтримка волонтерського служіння, лунали заклики негайно розпочати боротьбу з корупцією. Варто, однак, зазначити, що до започаткованих процесів люстрації та декомунізації Церква повинна підходити з мірилом євангельських цінностей. Крім того, християни повинні негайно об'єднувати зусилля,

⁴¹ Див.: Л. Ржиський. *Значення богослов'я знаків часу для душпастирської стратегії Церкви*, с. 121.

⁴² Див.: R. Hajduk. *Czynić prawdę (Ef 4,15). Elementy teologii pastoralnej fundamentalnej*, с. 46.

щоб не дати українському суспільству знову погрузнути у домайданий стан апатії, розчарування та перманентного нарікання.

Наближеність до громадськості. Церква не може існувати сама для себе. Її ціллю у світі є виконувати служіння, наслідуючи приклад свого засновника – Ісуса Христа⁴³. Особлива категорія людей, до якої скерована душпастирська опіка Церкви, – це прості громадяни, часто неуспішні за майновим статусом. Видається, що Майдан навчив Церкву євангельського імперативу служіння вбогим та потребуючим, адже деякі очільники християнських громад майже на три місяці «поселились» в майданному містечку та були пліч-о-пліч з тими, хто творив Революцію. Спільне переживання найдраматичніших та найжорстокіших моментів протягом Революції гідності дало право називатися таким громадам «народними» Церквами. Тому діяти у душі Майдану означає для Церкви жити проблемами, клопотами, радощами та досягненнями простого українського громадянина, товаришити йому в його щоденних життєвих викликах, нерідко в радикальний спосіб відстоюючи права бідних та покинутих. Адже існує небезпека, що Церква може зробити крок назад, як це інколи траплялося в історії, – повернутись в затишне місце для ритуального служіння, при цьому виконувати роль «морального поліцейського» у суспільстві, віддаляючись водночас від потреб людей, проповідуючи їм Боже слово у моралізаторський та абстрактний спосіб.

Активність та креативність у служінні. Активність на ниві місіонерства та душпастирства передбачає постійну пасторальну богословську рефлексію Церкви. Євангелізація – це інструмент, який Церква отримала від Ісуса Христа для того, щоб змінювати світ та поступово перетворювати його на простір Божого Царства⁴⁴. Територія київського Майдану була своєрідним мікрокосмосом, територією, де здійснювалося душпастирство, місіонерство, проводилась катехизація, читалися лекції з богослов'я, причому реалізувалось все це в надзвичайно простий та креативний спосіб – без наявності пишних храмів, дорогого сакрального

⁴³ Див.: K. Lehmann. Lohnt es sich, in der Kirche zu bleiben und für sie zu leben? // *Mit der Kirche leben* / ред. J. Ratzinger, K. Lehmann. Freiburg 1977, с. 44.

⁴⁴ Див.: Р. Гайдук. *Посланці благовісті. Базовий курс проповідництва*. Львів 2009, с. 14–21.

посуду, без зайвого пафосу на амвоні. Майдан закликає Церкву бути зорієнтованою перш за все на людину, її духовні потреби, без розвитку яких людська особа регресуватиме. Церква не відповідає своєму покликанню, якщо ігнорує такі суспільні виклики, як глобалізація, інтернетизація, зубожіння, економічна міграція та неповні сім'ї, якщо не змінює способи місіювання та душпастирського служіння. Тоді вона поступово перетворюється на «музейний антикваріат». Отож практична відповідь через активність та креативність у служінні допомагає Церкві вірно виконувати свою місію в Україні.

Майдан був знаковою подією, яка змінила вектор розвитку України та серця її громадян. Церква, яка всебічно підтримала протестуючих людей під час Революції гідності, відчитала цю подію як знак часу, тому так зріс рівень довіри до Церкви українського суспільства. Однак для того, аби цей знак часу був уповні реалізований, Церкві потрібно продовжувати практично здійснювати комплекс важливих завдань, які поставила революція на Майдані. Щоб виконати ці завдання, необхідні активність та креативність у служінні, близькість до проблем та потреб людей, критичність, авторефлексія та вчасне реагування на зміни у суспільстві. Крім цього, Церкві слід постійно проводити кайрологічні дослідження ситуації. Адже якщо правильно розпізнати кайрологічні моменти та мудро на них відповісти, то можна змінювати хід історії. Світ, який нестримно рухається вперед, потребує «богослов'я, яке дає відповіді на запитання» (С. Белецький) і тим самим дає змогу попередити негативні наслідки деяких масштабних явищ та вчасно звіщати Божу волю тоді, коли ці знаки часу ще залишаються актуальними.

Список використаної літератури

- Волинець О. Характеристика знаків часу та їх інтерпретація Католицькою Церквою // *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»* 661 (2010) 96–102.
- Гайдук Р. *Посланиці благовісті. Базовий курс проповідництва*. Львів 2009.
- Гордеев А. *Церковь на Майдане*. Киев 2015.
- Дев'ять місяців українського спротиву* / упоряд. Т. Терен. Київ 2014.
- Димид К., Димид М. *Каміння Майдану*. Львів 2014.
- Карп'юк В. (упоряд.). *Євромайдан: хроніка в новелах*. Брустурів 2014.
- Майдан. (Р)еволюція духу* / упоряд. А. Мухарський. Київ 2015.
- Майдан. Свідчення. Київ 2013–2014 роки* / ред. Л. Фінберг, У. Головач. Київ 2016.
- Олійник А. Пастырская устремленность Второго Ватиканского Собора и его реформаторская концепция рефлексии в практическом богословии Католической Церкви // *Folia Petropolitana* 1 (2013) 62–66.
- Прохасько Т. та ін. *Євромайдан: хроніка відчуттів*. Брустурів 2015.
- Ржиський Л. Значення богослов'я знаків часу для душпастирської стратегії Церкви // *Пасторальне богослов'я. Матеріали до курсу* / упоряд. В. Ждан, А. Олійник. Львів 2013, с. 112–131.
- Тернант П. Знамення/знак // *Словник біблійного богослов'я* / ред. К. Леон-Дюфур. Львів 1996, с. 319–323.
- Acta Apostolicae Sedis. Commentarium officiale* 54 (1962) 5–13; 55 (1963) 257–304, (www.vatican.va), 25 грудня 2016 р.
- Bielecki S. *Kairos chrześcijanina w ujęciu listów św. Pawła*. Lublin 1996.
- Bielecki S. *Teologia znaków czasu*. Kielce 2006.
- Chenu M.-D. Les signes des temps. Réflexion théologique // *L'Église dans le monde de ce temps* / ред. Y. Congar, M. Peuchmaurd. Paris 1967, с. 205–225.
- Chenu M.-D. *Une école de théologie: Le Saulchoir*. Paris 1985.
- Hajduk R. *Czynić prawdę (Ef 4,15). Elementy teologii pastoralnej fundamentalnej*. Olsztyn 2010.
- Heinl G. *Viele Wunder – nur ein Zeichen* (www.home.mnet-online.de), 30 грудня 2016 р.
- Jankowski A. *Znaki czasu w Piśmie świętym* // *Ateneum Kapłańskie* 1 (1970) 7–18.
- Lehmann K. Lohnt es sich, in der Kirche zu bleiben und für sie zu leben? // *Mit der Kirche leben* / ред. J. Ratzinger, K. Lehmann. Freiburg 1977, с. 41–72.

- Madrigal S. Las relaciones Iglesia-mundo según el Concilio Vaticano II // *Teología y nueva evangelización* / ред. G. Uribarri Bilbao. Madrid 2009, с. 13–95.
- Midali M. *Teologia pastorale o pratica. Cammino storico di una riflessione fondante e scietifica*. Roma 1991.
- Ostheimer J. *Zeichen der Zeit lesen. Erkenntnistheoretische Bedingungen einer praktisch-theologischen Gegenwartsanalyse*. Stuttgart 2008.
- Pintor S. *Luomo via della Chiesa. Elementi di teologia pastorale*. Bologna 1992.
- Rabczyński P. *Znaki czasów według Marie-Dominique Chenu*. Olsztyn 2007.
- Ricci G. O teologię znaków czasu // *Chrześcijanin w świecie* 2 (1974) 34–56.
- Romaniuk K., Jankowski A., Stachowiak L. *Komentarz praktyczny do Nowego Testamentu*, т. 1. Poznań – Kraków 1999.
- Zabłocki J. *Kościół i świat współczesny. Wprowadzenie do soborowej konstytucji Gaudium et spes*. Kraków 1967.